

Toronyai Gábor

Interszubjektív valóságképzés mint kommunikatív normalizáció Husserlnél*

A Husserl-kutatás utóbbi évtizedeinek egyik eredménye a korábbról ismert *életvilág* koncepció továbbértelmezése a *honi világ*, azaz a mindenkori jelenben aktuálisan együttélő emberek alkotta generáció konkrét kulturális – az idegen világoktól elhatárolódó, saját – életvilágának mint *normál territórium*nak a fogalma révén. Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy a honi világ konstitúcióját az objektív valóság transzcendentális magyarázatát célzó husserli gondolkodói program statikus-strukturális módszertani dimenziójában – tehát a genetikus-történeti létrejövés, valamint az idegen világokkal történő konfrontálódás szempontjaitól elvonatkoztatva¹ – világítsam meg. A statikus módszer a *mindenkor mindenki* számára érvényes vonások kiemelését célozza, tehát sajátos időtlenségre vonatkoztatva közelít a vizsgált tapasztalatokhoz. Ebben a megközelítésben az életvilág mint természetes, mindennapi életünk közös, ismert világának valósága transzcendentális eredetei felől tekintve a *kommunikatív normalizáció*ként feltárható interszubjektív élet világának bizonyul.

I. A TRANZSCENDENTÁLIS FENOMENOLÓGIAI PROGRAM

A husserli transzcendentális fenomenológiai program természetes valóságtudatunk – azaz a dolgok és a világ elképzeléseinktől független, objektív létezésére vonatkozó meggyőződésünk – magyarázatát célozza. A valóságot mint tudatot átlépő létezését így Husserl a tudatátlépés tudataként véli megközelíthetőnek. A tudat egyik módjaként kell értenünk tehát. Következésképpen az objektivitás tudatának elemibb tudatfeltételekből kell érthetővé válnia. Valóságtudatunk, tapasztalataink elemi tudati feltételeinek, a szubjektív eredeteknek a feltárását célozza a fenomenológiai epokhében elének kerülő tapasztalatok transzcendentális-fenomenológiai *redukció*ja.

A kérdéses elemi vagy végső tudatfeltételeket – amelyeket nem tudunk úgy elgondolni, hogy ne kellene szükségképpen *mindenkor mindenki minden* tapasztalatában érvényesülniük –, Husserl hármias rétegzettségű transzcendentális szubjektivitásként fedezi fel. A kérdéses rétegek fogalmai: *transzcendentális ego*, *monadikus ego*, *monásközösség*. A továbbiakhoz szükséges leegyszerűsítő intuitív kiindulópontokkal próbálok szolgálni. A „transzcendentális egó”-t a minden tapasztalatunkban érvényesülő, ámde kizárólagosan egyikben sem lokalizálható s ezért sajátosan időtlen pusztá vagy *tiszta énszerűség*ként foghatjuk fel, amelyet Husserl végső fokon észmü-

* Írásom az OTKA (T 035285) támogatásával készült.

¹ Az életvilág genetikus módszertani megközelítését mutatom be röviden „Az életvilág történetisége Husserlnél” (*Világosság* 2002/4–5–6–7. 45–57. o.) című írásomban. Husserl egész késői gondolkodásának átfogó értelmezésére tettem kísérletet *Tudományos életfilozófia. Tanulmány Edmund Husserl késői gondolkodásáról* (Doktori Mestermunkák, Osiris, 2002) címmel megjelent munkámban.

ködésként ragad meg. A transzcendentális ego azonban nem kanti értelmű általában vett tudat, hanem minden lehetséges tapasztalat lehetőségfeltételeit megragadó belátások közös horizontja: nem létezik, hanem érvényes. A „monadikus ego” vagy „monász” ezzel szemben mint általában vett *egy én* ragadható meg. Mégpedig egy sajátos bensőségességben – mintegy „belső emberként” (Szent Ágoston) – az objektív világban való érvényesség felfüggesztésével szemlélt tapasztalati élményfolyam belső idejében. A monásznak „nincs ablaka a világra”: felöleli minden tapasztalatunkat a maga énkörül elrendezettségének teljes strukturáltságával és belső időbeli absztrakt történetiségével együtt. Végül a „monázközösség” fogalma azt fejezi ki, hogy minden tapasztalatunk már eleve egy énközösség által formált, *a priori* interszubjektív meghatározottságú. Valóságos énünk már mindig is egy *énközösségbeli énként* értendő.

Természetes valóságtudatunk e szubjektív eredetéből történő magyarázata: azaz természetes világtudatunk *intencionális konstitúciója* a következőképpen vázolható fel. A világ objektív létének transzcendenciatudatbeli adottságát e magyarázat a transzcendentális szubjektivitás által konstituált – azaz időben *létrehozott* – létként mutatja fel. A transzcendenciatudat – az így adott objektív világ – létrehozásának értelmében véve a transzcendentális világkonstitúció a *világteremtés* jelentését kapja. A transzcendentális szubjektivitás három absztrakt rétege együtt képezi az intencionális világkonstitúció szubjektív eredetét: *egyetemes, konkrét a priori*ját.

Az objektivitás transzcendentális magyarázatára irányuló gondolatmenet során az alábbi lépéseket tesszük meg. A fenomenológiai epokhéban felfüggesztjük a világ objektív létére vonatkozó meggyőződést, és a világbeli dolgok természetes tapasztalását a szubjektív-okkasionális fenoménáramra vezetjük vissza. Majd pedig e belső időbeli fenoménsokaság totalitását statikus analízisben felfedezhető szerkezeti összefüggésként ragadjuk meg. E minden tapasztalatban érvényesülő strukturális összefüggés a *világ* mint ideális értelemképződmény.

Ettől a belátástól „visszafelé”: a természetes világtudat magyarázata felé haladva az első lépésben megvilágítjuk a transzcendentális egóhoz képest *első* transzcendens „világot” alkotó immanens élményfolyam belső időbeli totalitásának: a monásznak a világbirtokló életét. Megmutatjuk, hogy az aktív és passzív habitus-genezis révén miként válik az ideális értelemképződményként felfedezett világ a belső időben fennmaradó, az én által tartósan birtokolt értelemalakzattá. Végül is egy olyan – a habituális én és környező világának korrelációjában felmutatott – monadikus szférához jutunk, amely *pusztán belső időbeli képződésük felől tekintve* már tartalmazza a természetes tapasztalat objektív világának tárgyait is.

A visszafelé vezető út második és egyben befejező lépésében pedig arról adunk számot, hogy az interszubjektív konstitúció miként hozza létre a monadikus egók immanens időbeli, szubjektív világképződményeiből a transzcendens időbeli, objektív világot, a természetes élet ismerős világát: az *életvilágot*. Az időbeli létrehozásként felfogott világkonstitúció ebben az utolsó lépésben nyeri el a transzcendenciatudatban adott objektív világ *teremtésének* voltaképpeni értelmét.

Énünk mint *valóságos*, ténylegesen létező én, mint egy ember a világban, s általában is a dolgok valóságos létezésének tudata Husserl szerint *voltaképpen az énközösség teljesítménye*. Az *énközösség* éppen ebben a valóságképzésben: a mindenki számára érvényes, s így objektív dolgok világának, az *életvilágnak* a létrehozásában áll. A valóságtudat illetően magyarázatával pedig bezárul a kör, hiszen a gondolatmenet kiindulópontunkhoz: természetes valóságtudatunkhoz érkezik vissza.

II. INTERSZUBJEKTÍV VALÓSÁGKÉPZÉS MINT KOMMUNIKATÍV NORMALIZÁCIÓ

Az interszubjektivitást, az *énközösséget* Husserl *kommunikatív normalizáció*ként ragadja meg. A monásközösség megértését pedig két lépésben tárja elénk. Elsőként az általában vett, ideális lényegként tekintett másik én, másik monász, *alter ego* konstitúcióját tárgyalja, majd pedig ennek alapján az *intermonadologikus közösség* képződését vázolja fel.

(1) A másik, az idegen én működése, monadikus saját-szférája *eredeti módon hozzáférhetetlen számomra*, de éppen ezáltal nyitja meg valami nem saját-hoz való hozzáférés lehetőségét. „Vagyis az első idegenszerűség (az első „nem-én”): a másik én.” A másik én számomra a monadikus szférámban – közelebről ennek a környező természetet, a környező észleleti világot alkotó rétegében – való testi jelenléte révén adott. A másik testi viselkedésére vonatkozó tipikusan beigazolódó várakozások révén valami elvileg eredeti módon sajátta nem tehetőt: idegent ismerem meg. Az idegen test, „mely önmagában az első objektum”, az „objektivitás eredeti fenoménje”. A saját magamból kiinduló analogizáló appercepció mint „beleérzés” révén konstituálom aztán az *alter egót* a legelemibb testi viselkedésmódoktól kezdve a magasabb pszichikai szféráig.

(2) Az absztrakt én-te szintézis azonban még csak az objektivitás eredeti fenoménjét jelenti, de nem a voltaképpeni objektív világ szintézisét: az absztrakt másik én *még nem* objektív világbeli másik ember. A valódi objektivitás, a mindenki számára általánosan érvényes világ a monásközösség „kommunikatív intencionális teljesítménye”.

Az intermonadikus közösség belső időbeli képződését Husserl *közösségivé válásként* (*Vergemeinschaftung*) ragadja meg, amelynek ugrópontja a *kölcsönös analogikus apprezentálás*. Az első lépésben vázolt analógiának ugyanis *végiggondolva* magának az analogizálásnak, a „beleérzésnek” az apprezentációját is tartalmaznia kell. Nekem mint az *alter egót* analogizáló appercepcióban konstituáló egónak magát ezt az *alter-egót-konstituáló-analogikus-apprezentálást* is apprezentálnom kell az *alter egóban*. Következésképpen egyfajta *reflexivitás, reciprocitás, sőt iterálható közvetítés* jön létre: önmagamat mint *alter-egót-konstituáló-egót* az *alter-ego-által-analogikusan-apprezentált-alter-egóként* is kell értenem. Az iterálható reflexív közvetítés pedig *kommunikációt* implikál!

(Közbevetett megjegyzés: A közösségivé válás homogenizáló tendenciája mellett Husserl egyfajta horizontkitágító produktív tendenciára is utal. Folyamatként, genezisében tekintve már az alter ego egyszerű analogikus appercepciójában is minden egyes sikeresen végbevitt, beigazolódó beleérzés révén „új asszociációk és megértési lehetőségek” nyílnak meg. A kölcsönösségben, az iterálható reflexív közvetítés mint kommunikáció gondolatában pedig a végtelenül nyitottá váló horizontbővülésre láthatunk utalást.)

Ez a kommunikatív közösségivé válás – tágan értelmezett – *normalizációs folyamat*ként ragadható meg, amelynek voltaképpeni teljesítménye az interszubjektíven általános érvényű, azaz objektív *életvilág* konstitúciója: a világgépzetek állandó kölcsönös korrekciója a tapasztalásban, a megfontolásban és a cselekvésben, amely a szubjektív világgépzetekből a korrekciós homogenizálás – bizonyos értelmezések kiválasztása és normálképződményekként való interszubjektív rögzítése, habitualizálása, illetőleg a másik oldalon más gépzetek kizárása – révén egy azonosságtartalommal mint

harmóniamaggal bír, mindenki számára érvényes világot hoz létre, s így folyamatában már mindig is meglévőként és továbbértelmezhetőként előlegez egy ilyen identikus világot. A szubjektív világgépzetek pedig a már mindig is előzetesen adott, magától értetődőként feltételezett objektív életvilág puszta jelenségeivé alakulnak át. Így jön létre a *természetes beállítottság objektív világbeli élete!*

III. AZ ÉLETVILÁG STATIKUS KONSTITÚCIÓBAN: NORMÁL TERRITÓRIUM

Husserl az életvilág struktúráját átfogóan a „horizont” (*Horizont*) és a „talaj” (*Boden*) fogalmaival ragadja meg.

A világ mint a természetes, világbeli életben atematikusan maradó *horizont* a „horizontok horizontja”: a minden különös horizonton túl már mindig is ottlévő horizont, amelyből minden világbeli létező előtűnik, és amelybe minden elsüllyed. A világhorizont transzcendentális szempontból, tehát szubjektív eredetét tekintve pedig a minden objektív létezés tudatában már mindig is előfeltételezett monásközösség kommunikatív normalizációs működéseként érthető meg! Ez az objektív világot konstituáló működés teremti meg (és pusztítja el) a létezőket *mint* objektív világbeli dolgokat. A meghatározatlan, atematikus horizont tartalmi meghatározottságát pedig a szubjektív, monadikus világgépződményekből a kommunikatív homogenizációban kialakuló „harmóniamag”: a világbeli létezőket és a különvilágokat (*Sonderwelten*) átfogó *rend* alkotja. Olyan rend tehát, amely *állandóan képződik és továbbképződik* a monásközösség működésében.

Az életvilág statikus megközelítésben a transzcendens időbeli dolgok, létezők összességének totalitásformája. Nem tapasztalati dolog, hanem minden dolog tapasztalását szabályozó *eszme*, a transzcendens (tér)időbeli dologsokaság átfogó rendjének megragadása a *kommunikatív normalizációs közösségivé válás lényegformáinak* szempontjából!

Husserl az életvilág másik transzcendentális meghatározásaként a „talaj” (*Boden*) fogalmát használja. A horizont fogalma a létezők létrejövetelének: téridőbeli megjelenésének és eltűnésének mozzanatát, az atematikusan maradó világhorizonttal való összefüggést emeli ki, a talaj fogalmával ezzel szemben a létezők téridőben fennmaradó, *elkülönült létezésére*, a világhorizont atematikus adottságmódjára reflektálhatunk.

A természetes világbeli élet alapjellegzetessége, hogy kifejezett viszony nélküli kapcsolatban van a világhorizonttal. A világbeli élet minden érdeklődése a létezőkhöz kötött: azokból indul ki, és törekvései azokban végződnek. Az atematikusan adott világhorizont a létezők létezésének és a hozzájuk kötődő törekvéseinkben zajló életünknek a magától értetődően alapul szolgáló *háttere* vagy *talaja*. Olyanképpen, mint az a talaj, amelyen járunk: a helyváltoztatásaink számára mindig ott van, általában anélkül, hogy figyelni rá. Persze a világhorizont természetes beállítottságbeli atematikus, magától értetődő talaj jellegének megragadása transzcendentális állásontról adódó belátás.

Fordítsuk most figyelmünket az életvilágtól ennek transzcendentális eredete felé. A monásközösség kommunikatív homogenizáló működése hozza létre a monadikus értelemképződményekből az objektív dolgokat, köztük a monadikus egót mint objektív világbeli *embert*. Egyben ez a homogenizálás az objektív dolognak az ember számára adott szubjektív-relatív, tudatbeli megjelenésévé alakítja át a monászbeli értelmet.

Tehát ekkor a monásközösség normalizációs működése szolgál talajként a dolgok tudatbeli megjelenése: megismerése számára. Minden hétköznapi és tudományos megértésünk bizonyos magátólértetődőségek talaján áll. Ezek forrása pedig a monásközösség általános érvényű értelemképződményeket létrehozó működése.

Láthattuk, hogy az objektív dolog és annak szubjektív-relatív, okkasionális tudatbeli adottságai összefüggenek, ennek nyomán viszont egész gondolatmenetünk kiindulópontjához jutottunk vissza. Csakhogy most már a bejárt úton megszerzett belátások fényében láthatjuk azt! A filozófiai öneszmélés útját a fenomenológia redukció – a szkeptikus epokhé – végrehajtásával nyitottuk meg. Most azt mondhatjuk, hogy az epokhé által az objektivitás mint életvilágbeli magátólértetődőség *talaját* veszítettük el, és így kerültünk szembe azzal a problémával, hogy miként magyarázható az okkasionális tudatból kiindulva az objektivitás.

A kommunikatív normalizáció *tartalmilag* semmit nem ad hozzá a monadikus tapasztalathoz, teljesítménye e tartalmak objektiválásában áll. Következésképpen az objektivált világ tartalmi megközelítésében a monász fentebb említett szerkezetéből indulhatunk ki.

Az életvilág a *priori* szerkezetének egy fokkal konkrétabb tartalmi meghatározásához jutunk tehát, ha figyelembe vesszük a *monadikus egónak* az intermonadikus konstitúcióban objektivált *struktúráját*. A monász fő szerkezeti mozzanatai Husserl elemzésében: az *aktusszféra*, az ezt megalapozó, passzívan-tesztileg adott állapotok rétege mint a habituálisan ismerős tárgyak alkotta *környező világ* (és ennek genetikusan elkülöníthető, minden aktív értelemadás előtti rétege: a *puszta természeti anyag*, a „*hylé*”), valamint a *saját* és az aprezentált *idegen primordiális szférából* képzett *monásközösség*.

Ha az objektív dolgok intermonadikus konstitúcióbeli képzését a maga egészében *értelemadásnak* tekintjük, akkor az életvilág fogalma a *kulturális világ* jelentését kapja. Az intermonadikus objektiválás révén pedig a monadikus ego struktúrája a kulturális világnak a szerkezetévé válik.

A kommunikatív normalizáció tehát objektiválja a monadikus egók környező világa-inak közössé vált tárgyait, és ezáltal hozza létre az objektív világ, az életvilág tartalmát: a világbeli dolgokat mint létezőket és összefüggéseiknek mint reális kapcsolatoknak a tudatát. A monadikus ego objektivációja az életvilágban élő ember mint *eszes lény*. Eszes volta a monadikus ego objektivált aktusszférája mint az ember *aktuális, éber tudatélete*. Természeti lény volta pedig a monadikus aktusszférát megalapozó passzív állapotok objektivációja: a *test*. A monadikus környező világ a *kulturális táj* értelmében vett *környező természeti világgá* válik. A monadikus *hylé* pedig a megműveletlen, a (még) kulturálisan birtokba nem vett *puszta természet* formájában jelenik meg. Végül a monásközösség önobjektivációja a kulturális életvilágban mint a természeti környező világban aktuálisan együttélő emberek *kommunikációs közössége*.

Azért fordultunk a monadikus szféra objektiválásának problémájához, hogy az általánosságban *talajként* és *horizontként* megragadott életvilág a *priori* szerkezetének közelebbi *tartalmi* meghatározását adjuk. Meg kell világítanunk tehát az így kapott tartalom összefüggését a „horizont” és a „talaj” általános fogalmaival.

Az életvilágot mint horizontot olyan *rendként* határoztuk meg, amelybe az életvilág talaján számunkra adott minden létező már eleve beleilleszkedik. Ez a rend azonban szubjektív eredetét tekintve az intermonadikus kommunikatív normalizációban létrejövő, mindenki számára érvényes értelemösszefüggés, amely *mindenki számára*

ésszerűen elrendezi a belső időbeli adottságok totalitását. A rend mint a rendképzés intermonadikus formája a mindenki számára érvényes ésszerű aktivitás szférája. Következésképpen a világhorizont mint rend szubjektív eredetét tekintve a monadikus aktusszférák kommunikatív normalizációs közösségivé válása. Ez az ésszerű rendet képző intermonadikus kommunikatív normalizáció objektíválódik szellemként: az emberek éber tudatéletét mint ésszerű aktivitást átfogó kommunikációs közösséggé. A szellem normálképződmény, normatív rend, amely szabályozza az objektív tárgyak konstitúcióját.

A monadikus aktusszféra a megalapozó passzív állapotok (a habituális tárgyak és a puszta *hylé*) rétegeire támaszkodik. Következésképpen az intermonadikus konstitúció ebből a rétegből hozza létre a szellemi aktivitás megalapozó rétegét: ez a *természet* (a kulturális tárgyak környező világa és a puszta természet). Az életvilág mint természet – amelynek testünk is része – az a mindenki számára érvényes *talaj*, amelyen az éber tudatéletbeli aktivitás, a kommunikatív szellemi közösség alapul.

Az életvilág mint kulturális világ szellemi rendben megragadott természet. A szellemet normalizációs értelemképzésként, normatív rend kialakításaként jellemeztük. Vegyük most figyelembe a „saját (honi) világ / idegen világ” struktúrát. Ekkor a saját kulturális életvilág az idegentől való *elhatárolás* által nyeri el értelmét: mint saját normatív szellemi rend és mint az ezáltal kulturálisan birtokolt saját természeti környezet: azaz *territórium*. Az életvilág statikus konstitúciós elemzését végül is az alábbi formulában összegezhettük: az életvilág *normál territórium*.

Szalámínyelvű, 1982–1997 / 30×80 cm